

СЕКЦІЯ 3 ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 330.341.1

Бібен О.І.
аспірант*Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено існуючі теоретико-методологічні підходи до визначення категоріального змісту і складових інноваційного потенціалу аграрних підприємств. Констатовано дискусійність положень інноваційних теорій до визначення компонентів інноваційного потенціалу. Виділено елементи інноваційного потенціалу аграрних підприємств. Визначено методичні аспекти оцінки інноваційного потенціалу.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, ефективність, оцінка.

Бибен Е.И. СУЩНОСТЬ И СОСТАВЛЯЮЩИЕ ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Исследованы существующие теоретико-методологические подходы к определению категориального содержания и составляющих инновационного потенциала аграрных предприятий. Констатирована дискуссионность положений инновационных теорий к определению компонентов инновационного потенциала. Выделены элементы инновационного потенциала аграрных предприятий. Определены методические аспекты оценки инновационного потенциала.

Ключевые слова: агропромышленное производство, инновация, инновационное развитие, эффективность, оценка.

Biben O.I. NATURE AND COMPONENTS INNOVATIVE POTENTIAL AGRICULTURAL ENTERPRISES

The existing theoretical and methodological approaches to the determination of categories of content and components of the innovation potential of agricultural enterprises. It notes that the provisions discussivist innovative theories to determine the components of the innovation potential. Selected item innovative potential of agricultural enterprises. Methodical aspects of innovation potential.

Keywords: agricultural production, innovation, innovative development, efficiency score.

Постановка проблеми. Інноваційне оновлення аграрної сфери України, виступає концептуальною основою новітньої аграрної політики й забезпечуватиме завоювання і надійне утримання ринкових ніш, прискорене освоєння світових науково-технічних досягнень у поєднанні з вітчизняними здобутками, виведення на істотно вищий рівень розвитку аграрного сектору української економіки. Слід також зазначити, що проголошений перехід на інноваційну модель розвитку економіки є природним наслідком інтеграції України у світовий економічний простір, де вплив конкуренції дуже важливий і екстенсивна модель розвитку вже вичерпала свої можливості [18, с. 4].

Важливим завданням інноваційного розвитку та, зокрема, інноваційного потенціалу підприємства, є: оптимізації обсягів і раціонального використання наявних коштів додаткових інвестиційних ресурсів; скорочення тривалості інвестиційно-інноваційного циклів; досягнення науково-технічного, економічного чи соціального ефекту у результаті виникнення, впровадження і реалізації інноваційної ідеї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва, розробці механізмів реалізації інноваційного процесу та методичних підходів до оцінки інноваційного потенціалу присвятили наукові дослідження зарубіжні і вітчизняні вчені: О. Дацій, В. Дементьев, Л. Курило, М. Малік, П. Саблук, С. Тивончук, Л. Федулова, О. Шпикуляк, О. Шубравська [8; 11; 12; 14; 16; 17]. Не дивлячись на певну розробленість поставленої проблеми серед дослідників відсутня однаковість щодо єдиних підходів до визначення і оцінки інноваційного потенціалу, не уніфіковано підходи до визначення його складових. Основна маса публікацій з теорії потенці-

алів присвячена такій категорії, як економічний потенціал підприємства. Коло визначень економічного потенціалу підприємства дуже широке: від надзвичайно вузького його розуміння як річного обсягу виробництва продукції до таких загальних категорій, як соціально-економічна система.

Аналіз публікацій з проблеми формування й оцінки інноваційного потенціалу вказує на її недостатнє теоретичне обґрунтування на рівні підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження теоретико-методологічних підходів до визначення категоріального змісту і складових інноваційного потенціалу аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найбільш загальному визначенні «інноваційний потенціал» відбиває можливості проведення відповідної інноваційної діяльності з метою отримання відповідного результату: технологічного, економічного, соціального або організаційного характеру.

Однак таке подання «інноваційного потенціалу» не є досить повним. Так, наприклад, О.С. Федонін визначає, що інноваційний потенціал повинен враховувати, перш за все, особисті та ділові якості керівника, професійну й економічну підготовку працюючих, матеріально-технічне та фінансове забезпечення [13, с. 43]. Тобто основу інноваційного потенціалу підприємств вчений визначає як сукупність трудової, матеріально-технічної та фінансової складових. Поряд із цим В.Н. Гавва у структурі інноваційного потенціалу підприємства виділяє: кадрову, інформаційну, матеріально-технічну та організаційну складову [3, с. 65]. Таке розуміння елементів, що складають інноваційний потенціал, є більш розширеним, але у ньому відсутня така важлива складова як фінансове забезпечення. Втім, наприклад, Н.С. Крас-

нокутська при визначенні ефективності інновацій наголошує на матеріально-технічній, фінансовій та організаційній складовій інноваційного потенціалу [6, с. 17]. Водночас Н.І. Чухрай при розгляді питань щодо формування інноваційного потенціалу підприємства визначає маркетингове та логістичне забезпечення [15, с. 225].

Вважаємо, що у складі інноваційного потенціалу підприємства одночасно повинно бути визначено місце її організаційної частини. Важливість зосередження на цьому аспекті обумовлена тим, що в умовах модернізації переважна більшість суб'єктів господарювання зіштовхується із низкою питань щодо неефективності застарілих форм управління підприємством. Це пов'язано з тим, що ефективність виробництва багато в чому залежить від нововведень саме в організаційній структурі, здатності виконувати поставлені завдання в оточенні постійних змін безлічі факторів внутрішнього та зовнішнього середовища. Зокрема, управлінську складову у структурі інноваційного потенціалу визначає І.М. Репіна, який поряд із цим також виділяє наукову та освітню складову, а також модернізовану частку технічного потенціалу [10, с. 269]. Поряд із цим О.М. Кохась виділяє інтелектуальну, освітню, трудову, технологічну та технічну складову інноваційного потенціалу [4, с. 13].

Беззаперечно, що інноваційна система загалом і інноваційний потенціал зокрема є основою інтенсивного економічного розвитку. Так, Ю. Яковець зазначає, що інноваційний потенціал – це основна ресурсна база розвитку країни [19, с. 46].

З огляду на основну ознаку сутності інноваційного потенціалу як чинника економічного розвитку, можна виділити окремі підходи в його трактуваннях. Так, зокрема, С. Лапін стверджує, що інноваційний потенціал разом з інформаційним є складовими частинами інтелектуального потенціалу підприємства. Вони (потенціали) допомагають піднести рівень і ефективність технологій [7, с. 37-38].

На думку С. Ілляшенко, він є інтегральною сукупністю інших потенціалів, тобто інноваційний потенціал – це частина економічного потенціалу, що забезпечує розвиток науки і техніки і впровадження їх досягнень в економіку, забезпечуючи тим самим зростання [9, с. 179]. Л. Беззубко аналізує потенціал як таку собі характеристику здатності системи до зміни, вдосконалення, прогресу [17, с. 11]. І. Балабанов у своїх працях зазначає, що інноваційний потенціал – це сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, науково-технічні і інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності [16, с. 201]. При цьому М. Ільїн визначає його як систему, що забезпечує створення і впровадження у виробничу і соціальну практику науково-технічної інформації, необхідної для підвищення економічної і соціальної ефективності усіх сфер людської діяльності у конкретних соціально-економічних і організаційних умовах [5, с. 209].

Слід відмітити, що певною мірою можна поєднати й матеріально-технічну та технологічну складові інноваційного потенціалу, які так або інакше відносять до виробничого процесу реалізації нововведення. Також поєднати в один блок можна й організаційну, управлінську та інформаційну складові інноваційного потенціалу, які є досить взаємозалежними. Так, достовірна та наявна інформація значною мірою обумовлює прийняття найбільш ефективних управлінських рішень, реалізація яких водночас взаємозалежна із відповідною структурою організації підприємства, ведення його інноваційно-інвестиційної діяльності.

Об'єктні складові пов'язані з матеріально-речовиною та особовою формою потенціалу підприємства. Вони споживаються й відтворюються в тій чи іншій формі в процесі функціонування. До них відносяться: виробничий, інфраструктурний, ресурсний, фінансовий та потенціал відтворення. Суб'єктні складові пов'язані із суспільною формою їх прояву. Вони не споживаються, а виступають як передумова, як загальноекономічний, загальногосподарський соціальний чинник раціонального використання об'єктних складових. До суб'єктних складових потенціалу підприємства належить: науковий, інтелектуальний, управлінський, організаційний, маркетинговий, інформаційний.

Отже, визначення природи поняття «інноваційний потенціал» передбачає урахування таких принципів, як: здатність до постійного оновлення та саморозвитку суб'єктів господарювання; захищеність життєво важливих інтересів суб'єктів господарювання; забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу; забезпечення економічної, соціальної, екологічної безпеки регіональних систем різного рівня ієрархії; здатність до захисту національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз; принцип підтримки конкуренції у сфері науки, техніки й інноваційної діяльності; забезпечення синергетичної дії всіх суб'єктів інноваційного процесу; використання матеріалізованих інноваційних результатів інтелектуального розвитку суспільства в секторах економіки.

Формування інноваційного потенціалу обумовлюється взаємозалежністю науково-технологічного, фінансово-економічного, виробничого, соціального, культурно-освітнього потенціалів. Інноваційний потенціал підприємства може розглядатися як система взаємопов'язаних чинників і ресурсів, які відповідають умовам забезпечення постійної інноваційної діяльності підприємства у сфері пошуку, розробки й упровадження інноваційних продуктів і процесів. Зрозуміло, що така система буде орієнтована на розвиток інноваційної активності підприємства і визначатиме його спроможність (матеріальну, інтелектуальну, інформаційну, економічну тощо) щодо реалізації цілей інноваційної діяльності на основі постійного пошуку, використання і розвитку нових сфер і способів реалізації наявних і перспективних внутрішніх та ринкових можливостей.

Інноваційна діяльність має шанси на успіх лише за наявності й узгодженої взаємодії ринкового потенціалу та інноваційного потенціалу як можливості втілення підприємством досягнень науки і техніки у конкретні товари, які здатні задовольняти потреби ринку і споживачів. Виходячи з важливості розвитку інноваційного потенціалу для підприємств постає необхідність розгляду питань його формування та управління розвитком.

Отже, інноваційний потенціал є сукупністю організаційно-управлінського і ресурсного та блоку інноваційної культури, що мають бути за певних діючих внутрішніх і зовнішніх чинників інноваційного клімату і спрямовані на ефективну реалізацію інноваційної діяльності підприємства, метою якої є задоволення нових потреб як самого підприємства, так і суспільства в цілому.

Ключовим блоком інноваційного потенціалу є організаційно-управлінський, тобто здатність менеджменту підприємства мобілізувати і організувати свої потенційні можливості в єдину систему з метою отримання синергетичного ефекту для підприємств.

До складу організаційно-управлінського блоку входять бізнес-процеси підприємства.

Бізнес-процеси підприємства включають виробничо-технологічні процеси, процеси маркетингу і логістики, бюджетування, управління підприємством, розвитку інноваційного потенціалу, а також способи взаємодії, координації, комунікації і ухвалення управлінських рішень у процесі впровадження інновацій. Ресурсний блок інноваційного потенціалу є свого роду «плацдармом» для його формування, управління та оцінки, розташований за ієрархією і відповідно до характеристики інноваційного потенціалу.

Ранжирування складових інноваційного потенціалу дозволяє виявити критичні чинники, які впливають на кінцевий результат управління. Але крім наявних потенціалів необхідно є наявність ще одного блоку для ефективного розвитку інноваційного потенціалу, а саме розвиненої інноваційної культури.

Інноваційна культура у структурі інноваційного потенціалу посідає важливе місце. Під інноваційною культурою слід розуміти міру сприйнятливості організації до нововведень, досвід впровадження нових проектів, політику менеджменту в області інновацій, відношення персоналу до новацій.

Вагомою підсистемою інноваційного потенціалу є його інвестиційний потенціал, що органічно співіснує з інноваційним потенціалом, взаємодоповнюючи один одного. Діалектика взаємодії інноваційного та інвестиційного потенціалів полягає в тому, що реалізація інвестиційного потенціалу здатна забезпечити перехід від економічного зростання до інтенсивного економічного розвитку лише за умови залучення та використання інноваційного потенціалу. У свою чергу, інноваційний процес, генерування новацій, трансфер інновацій економічно обґрунтовані та можливі лише за наявності інвестиційних ресурсів.

При розгляді різних питань стосовно поняття «інноваційний потенціал» більшість дослідників зазначає, що слід розглядати не лише інноваційні ресурси й механізм їхнього використання в організаційно-господарській системі, але й активність інвестування і розвитку інноваційних процесів. Відповідно до цього, доцільним є розгляд такого аспекту інноваційної діяльності підприємств як взаємозв'язок інноваційних та інвестиційних циклів.

Отже, для здійснення інноваційної діяльності потрібна наявність інноваційного потенціалу як сукупності різних ресурсів, включаючи: інтелектуальні (технологічна документація, патенти, ліцензії, бізнес-плани по освоєнню нововведень, інноваційна програма підприємства); матеріальні (досвідчені господарства, технологічне устаткування, ресурси площ); фінансові (власні, позикові, інвестиційні, державні, грантові); кадрові (лідер-новатор; персонал, зацікавлений в інноваціях; партнерські і особисті зв'язки співробітників з НДІ і ВНЗ; досвід проведення НДР і ДКР; досвід управління проектами); інфраструктурні (власні підрозділи НІОКР, відділ головного технолога, відділ маркетингу нової продукції, патентно-правовий відділ, інформаційний відділ, відділ конкурентної розвідки); інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності.

Від стану інноваційного потенціалу залежить вибір тієї або іншої стратегії, який у даному випадку можна визначити як «міру готовності» виконати поставлені цілі в області інноваційного розвитку підприємства. Наступним кроком на шляху до організації інноваційної діяльності на підприємстві повинне стати вироблення інноваційних цілей. Такими цілями можуть бути: підвищення конкурентоспромож-

ності і закріплення на нових ринках шляхом вдосконалення наявних виробів або створення принципово нового продукту; скорочення витрат виробництва шляхом економії початкової сировини, енергії і тому подібне на основі використання нових технологій. Основне призначення інноваційного підрозділу полягає в опрацюванні різних науково-технічних ідей по досягненню поставленої інноваційної мети. На основі таких ідей розробляються і приймаються технічні рішення. У вигляді звіту ці рішення можуть використовуватися як технічне завдання для інноваційного проекту, тобто комплексу взаємозв'язаних заходів, спрямованих на створення і поширення нового виду продукції або технології.

Оцінка інноваційного потенціалу дозволяє визначити фінансову спроможність агропромислового підприємства до інноваційного розвитку. Визначення на цій основі типу інноваційного потенціалу надає можливість проконтролювати правильність обраного напрямку інноваційного розвитку з позицій існуючого сучасного та можливого майбутнього фінансового стану підприємства.

Серед дослідників відсутній єдиний загальноприйнятий методичний підхід до цілісної оцінки потенціалу підприємств, використання якого на практиці надає б можливість оцінити та проаналізувати готовність агропромислового підприємства реалізувати механізм інноваційного розвитку.

Для реалізації ефективного управління інноваційним розвитком агропромислового підприємства необхідна реальна оцінка рівня його інноваційного потенціалу на заданий момент часу та оцінка динаміки подальшого розвитку підприємства. Інноваційний потенціал визначається складом і рівнем розвитку його складових, їх взаємозв'язками та здатністю працювати як єдина система реалізації нововведень, тому для його оцінки необхідно виокремити складові

Таблиця 1
Елементи інноваційного потенціалу підприємства

Елемент	Визначення
Фінансовий	Інвестиції в НДДКР, нематеріальні активи, джерела фінансування, фінансова стійкість і платоспроможність
Кадровий	Склад персоналу, частка тих, хто працює в інтелектуальній сфері (програмісти, дослідники, конструктори, технологи та інші) в загальній чисельності працюючих
Матеріально-технічний	Сучасні інноваційні й інформаційні технології, комп'ютерні системи, прогресивне устаткування, матеріали, лабораторне та офісне устаткування
Інформаційний	Сукупність різних видів наукової інформації та інформації про інновації та інноваційну діяльність, науково-технічна література, література з патентів, винаходів, нових наукоємних технологій, систем і устаткування, комп'ютерні системи, науково-технічна документація у вигляді звітів, регламентів, інша проектно-конструкторська документація, інформація про конкурентів
Організаційно-управлінський	Організаційна структура, технологія процесів по всіх функціях і проектах, організаційна культура, сучасні форми організації та управління інноваційною діяльністю
Ринковий	Рівень конкурентоспроможності, наявність попиту, необхідні маркетингові заходи
Інтерфейсний	Характеризує можливість приведення у відповідність різноспрямованих інтересів суб'єктів інноваційного процесу

ві, виміряти їх, виявити взаємозв'язок між ними та отримати комплексну оцінку інноваційного потенціалу агропромислового підприємства.

Як правило, потенціал підприємства в системі інноваційного розвитку включає декілька елементів (табл. 1). Оцінка складових інноваційного потенціалу підприємства надає можливість:

- адекватно оцінити стан і готовність підприємства до інноваційних перетворень;
- проаналізувати і спрогнозувати тенденції розвитку, виявити основні переваги і «слабкі» місця;
- підготувати рекомендації щодо формування інноваційної стратегії підприємства для зміцнення позицій на ринку;
- створити і розвивати інформаційні потоки для прийняття ефективних управлінських рішень;
- раціональніше застосовувати відносні показники, розрахунок яких легко здійснити за доступним як для внутрішніх, так і для зовнішніх аналітиків колом параметрів.

Об'єктивність оцінки величини інноваційного потенціалу підприємства може бути забезпечена лише при правильному виборі системи показників, що дозволяють у комплексі характеризувати потенціал за різними ознаками. Перелік таких показників має гарантувати необхідну і достатню інформацію про стан інноваційного потенціалу підприємства та його елементів.

Оцінка достатності інноваційного потенціалу передбачає аналіз кожної з виділених складових.

Висновки з проведеного дослідження. У найширшому розумінні інноваційний потенціал – це сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Структура інноваційного потенціалу охоплює ті елементи організації, які обумовлюють її готовність до змін. Так, на інноваційний потенціал позитивно впливає децентралізація у прийнятті рішень, низький рівень формалізації і регламентації управлінських робіт, здатність організаційних структур гнучко перебудовуватися відповідно до змін завдань і умов діяльності. І навпаки, централізовані ієрархічні організаційні структури руйнують творчий характер інноваційної діяльності: стабільні відносини і процедури менеджменту чинять активний опір будь-яким інноваціям. Інноваційний потенціал підприємства багато в чому визначається техніко-технологічними характеристиками виробничого устаткування, його здатністю до переналаджування, перепланування операцій тощо. Ще більше значення мають творча атмосфера співпраці, стиль управління та мотиваційні переваги працівників підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабанов И.Т. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / И.Т. Балабанов. – СПб. : Питер, 2000. – 340 с.
2. Беззубко Л.В. Інноваційний потенціал / Л.В. Беззубко, С.Є. Захаров, Н.М. Свешнікова. – Донецьк, 2008. – 202 с.
3. Гава В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: навч. посіб. / В.Н. Гава, Е.А. Божко. – К. : ЦНЛ, 2004. – 224 с.
4. Іванов В.Б. Потенціал підприємства : наук.-метод. посіб. / В.Б. Іванов, О.М. Кохась, С.М. Хмелевський. – К. : Командор, 2009. – 300 с.
5. Ильин М.В. Кадровый потенциал государственного управления / М.В. Ильин, Н.С. Березина // Государственное управление: от философских оснований до созидания сильного и процветающего государства / Н.С. Березина [и др.] ; под ред. С.Н. Князева. – Минск : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2007. – Гл. 4. – С. 198-234.
6. Крисальний О.В. Організаційно-економічні особливості інноваційної діяльності / О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2005. – № 8. – С. 10-13.
7. Лапин Е.В. Экономический потенциал предприятия : монография / Е.В. Лапин – Сумы : ИТД «Университ. книга», 2002. – 310 с.
8. Малік М.І. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері [Текст] / М.І. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86-92.
9. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці : моногр. [за заг. ред. С.М. Ілляшенка]. – Суми : ВТД «Університет. книга», 2005. – 582 с.
10. Репіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І.М. Репіна // Вісник Української академії державного управління при Президенті України. – 1998. – № 2. – С. 262-271.
11. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія [Текст] / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
12. Тивончук С.О. Організаційно-економічний механізм активації інноваційного розвитку агропродовольчого комплексу України в ринкових умовах (концептуальні та методичні положення) [Текст] / С.О. Тивончук, Я.О. Тивончук // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 98-105.
13. Федонін О.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2005. – 316 с.
14. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України [Текст] / Л.І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87-100.
15. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення : монографія / Н.І. Чухрай. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – 314 с.
16. Шпикуляк О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності [Текст] / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2011. – № 12. – С. 109-116.
17. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – № 8(261). – С. 64-76.
18. Юрчишин В.В. Концептуальні основи розробки новітньої аграрної політики та її реалізації / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2003. – № 8. – С. 3-8.
19. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец. – М. : ЗАО «Изд-во Экономика», 2004. – 444 с.